

DOI 10.37491/UNZ.73.3
УДК 340.12

Олена ЖУРАВСЬКА¹

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ПРАВА: ОКРЕМІ МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Проаналізовано окремі методологічні аспекти джерел формування права. Природне право в юридичній літературі віднесено до ідейних чи ідеальних джерел права. Ідея права завжди передре праву, оскільки спочатку з'являється уявлення про належне право, яке слід закріпити на державному рівні, а вже потім формується реальна правова система. І хоча ідея права має лише потенційну реальність, вона є настільки істотною, що надає нормативної сили позитивному праву. Такі поняття, як «людська гідність», «свобода», «рівність», «справедливість», сприймаються сьогодні не тільки як принципи права, але і як його засадничі ідеї, оскільки право — це не тільки юридичний механізм, а й комплекс правових ідей, входять до якого належать ідеї та ідеали, що формуються на їх основі як образи досконалості правових явищ. Позитивне право, що припускає єдність прав і обов'язків, а також єдність примусу і стимулювання, також потребує ідейного наповнення, яке відображає вплив філософсько-правових концепцій. Значимість філософського розуміння обов'язкового полягає в моделюванні ідеального права та тих правових заборон і зобов'язань, які відповідають природі людини. Хоча висловлюються справедливі застереження, що право завжди поставало і продовжує поставати у вигляді жорсткого примусового нормативного порядку, за порушення якого карає держава (позитивне право). Однак джерелами розвитку позитивного права є завжди зміни в ідейному наповненні права, тобто в уявленні про те,

¹ аспірантка,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
zuravska_o@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-0545-3418>.

яким право повинно бути. Якщо розглядати право як реальність, яка поєднує, а не протиставляє природно-правовий і позитивно-правовий вимір, тобто ідеальне та реальне, то можна підставно погодитись, що таке поєднання проходить у сфері комунікаційної взаємодії. Тоді право як комунікаційна взаємодія ідеального і реального може розглядатись як аспект належного, що проявляється в цінностях, принципах, нормах. У процесі формування права задіяно багато об'єктивних і суб'єктивних факторів, оскільки право за своєю природою є інтегративним і відображає засади всіх упорядковуваних ним суспільних відносин. У формуванні права визначальне місце займають антропологічні та соціальні чинники, які здійснюють вплив на свідомість людей як учасників суспільних відносин. Це робить можливим підхід до джерел формування права як антропних та соціальних чинників, які впливають на створення та розвиток права.

Ключові слова: право, методологія дослідження, джерела формування права, типи праворозуміння, комунікативний підхід.

Методологія дослідження джерел права вимагає відповіді, перш за все, на питання: *що ми розуміємо під правом?* Відповідь на це питання будемо шукати у філософсько-правовому обґрунтуванні різних типів праворозуміння. Запропонований підхід є раціональним, оскільки розкрити сутність джерела права можливо через природу права. «Якщо розуміти природу права як внутрішній рушій її саморозгортання, то відповідно джерелом права може бути тільки сама людина (В. П. Малахов), певна індивідуальна душа (А. Тойнбі), складові внутрішнього світу людини, прошарки душі, в яких складаються мотиви людської поведінки (Гльїн), її духовність» [1, с. 223].

Розуміння духу як характеристики людини, що дозволяє стати їй джерелом осмисленого перетворення реальності, зокрема правової реальності, а також розуміння людської гідності як вищого прояву духовності, вищої соціально-правової цінності та похідних від неї цінностей (справедливості, свободи і рівності), дозволить під гуманістичних кутом зору обґрунтувати антропо-соціальні джерела формування права.

У науковій літературі доведено, що якісно новим етапом розвитку поглядів на джерела права вважається час виникнення та становлення основних шкіл права, які, створюючи модель універсального юридичного світогляду, наклали його на природу та сутність джерел права. Позитивним моментом цього етапу став аналіз джерел права на підставі різних світоглядних засад, що призводило до виявлення та вивчення нових складових структури цього явища правової реальності. «Саме на цій стадії світова юридична думка змогла нарешті подолати історично зумовлені обмеження у сприйнятті джерел права (наприклад, абсолютно домінантне розуміння джерела права як нормотворчої волі чи традиційно недостатню аналітичну увагу формальному аспекту його буття)» [2, с. 17].

Уже у Г. М. Муромцева зустрічаємо читаємо про розуміння джерела права як «обумовлений характером праворозуміння певного суспільства спосіб визнання соціальних норм якості як обов'язкових», не надаючи державі монопольного права на формулювання права. Н. С. Соколова вважає, що система законодавства відображає суто нормативістський підхід, залишаючи осторонь усі інші типи праворозуміння (філософський, генетичний, соціологічний, тощо). На думку Л. С. Явича, в законодавстві не містяться всі чинні в країні юридичні норми, навіть в країнах, де закон складає головне джерело права. Тому систематизація об'єктивного права повинна охоплювати і всі інші джерела права. Таким чином, аргументовано доведено, що «не може бути визнана прийнятною і спроба поставити знак рівності між системою нормативно-правових актів і системою джерел права, адже перша охоплює лише частину джерел права — нормативно-правові акти» [3, с. 49].

М. Козюбра запропонував *класифікацію джерел права, виходячи з типу праворозуміння*: автори, які надають перевагу *позитивістському підходу*, під джерелами права розуміють спосіб зовнішнього вираження правових норм, за допомогою якого вони набувають загальнообов'язкового значення. Тобто джерело права розглядається як правовий припис; для представників *природно-правового праворозуміння* джерелами права є права людини; для представників *соціологічного праворозуміння*, джерела права слід шукати в соціальних спільнотах, які формують типові правила поведінки, що передують правовим нормам [4, с. 153].

Характеризуючи джерела природного права, М. Н. Марченко розуміє: все, що породжує і забезпечує реальність прав, фактори, — які творять право. Залежно від характеру і значущості для об'єктивного і суб'єктивного природного права, вчений поділяє джерела природного права на первинні і вторинні. До первинних джерел природного права він відносить матеріальні умови життя всього людського суспільства і окремих людей (матеріальне джерело), а також життєдіяльність людини як розумної істоти в навколишньому матеріальному середовищі (біологічне джерело). До вторинних джерел природного права вчений відносить соціальне середовище, в межах якого вона народжується, живе і розвивається (соціальне джерело) [5, с. 94]. У такому поділі не до кінця зрозумілою залишається логіка виділення поряд із соціальним джерелом матеріального джерела права і його сутнісна відмінність від соціального джерела природного права.

Метою статті є розгляд методології дослідження джерел формування права через призму класичного (природно-правового і позитивно-правового) неklasичного (комунікативного) праворозуміння.

Почнемо аналіз джерел формування права з класичного типу праворозуміння, а саме природно-правового. Якщо говорити про природне право, його розглядають у різних вимірах: як вчення, в яких право сприймається незалежно від волі законодавця, не надумане людиною і в цьому значенні природне; як сукупність принципів і норм, що складають зміст природного права і виступають у формі природного закону [6, с. 110]; як основне суб'єктивне право людини, що виражає вимоги свободи

і претензії індивіда на вільну самореалізацію в суспільстві [7, с. 304]; як принципи, ідеї, вимоги, ідеали, які «ще не є правом у юридичному значенні, а представляють мораль, правосвідомість, демократичні прагнення, тобто найближчу передумову і основу власне юридичного права» [8, с. 108].

Загальною основою різних природно-правових тенденцій є кілька фундаментальних ідей, а саме: твердження, що природне право походить від природи; ідея про існування неписаних законів, прагнення до (ідеальної) справедливості первинно щодо поваги (реальних) законів; ідея непорушності певних цінностей, які домінують над цінностями, які приносять людей в жертву державі [9, с. 43].

Природне право виводять з природи людини як невід'ємної складової загальносвітового порядку, за його допомогою правосвідомість людини поєднується з універсальними основами буття. Природно-правові норми виражені, окрім юридичних актів, у вигляді звичаїв і традицій, знаходять своє подвійне закріплення в релігії та етиці. Сьогодні не є предметом дискусій, що *юридичне право повинно відповідати природному праву як ідеалу, до якого треба прагнути та реалізувати в правовій реальності*. Сучасна концепція природного права включає права людини, права соціальних груп, права нації (збереження власної ідентичності, самовизначення у межах етнічної території тощо), права народу [10, с. 122–124].

Природне право у юридичній літературі відносять до ідейних чи ідеальних джерел права. Яскравим прикладом цього є Декларація прав людини і громадянина, що з'явилася в 1789 р., і Кодекс Наполеона. Так, ст. 1 проекту Цивільного Кодексу, яка отримала нову редакцію, роз'яснювала: «Існує право загальне і непорушне, *джерело всіх позитивних законів*; але це право виявляється не більше, ніж природним мотивом, оскільки відомо, що саме природний мотив керує людьми» [9, с. 44].

До ідеальних джерел права відносять природне право, правосвідомість, правову ідеологію, праворозуміння, правовий менталітет, правову культуру та правове виховання. Зазначається, що зазначені явища «є специфічним джерелом, формою існування права на ідейному рівні правової реальності, що охоплюють сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій, концепцій, уявлень і настанов та характеризують ставлення людей до права та інших правових феноменів, які існують у суспільстві» [11, с. 12]. Ю. В. Корольова обґрунтовує свою тезу тим, що *ідея передуює праву, спочатку з'являється уявлення про належне право, яке слід закріпити на державному рівні, а вже потім формується реальна правова система*. І хоча ідея права має лише потенційну реальність, вона є настільки істотною, що надає нормативної сили позитивному праву.

У цілому філософсько-правова характеристика природного права дозволяє простежити його зумовленість: почуттям справедливості, яке замінюється примусовістю, коли реалізуються позитивні закони, що обґрунтував Цицерон; вимогою здорового глузду та розумної природи (Гуго Гроцій); абсолютністю та належністю на противагу дійсному порядку речей у суспільстві, що обґрунтував Н. М. Коркунов; ідеєю права як формою духу в Ю. Тихонравова; моральністю як мінімумом добра у філософії права

В. С. Соловійова. Вагома роль тут відводиться природі людини у Г. Радбруха, духовності, автономії людини у Г. І. Іконнікова та гідності людини у О. В. Грищук та ін. [1, с. 216].

Невипадково ще на етапі зародження юриспруденції як самостійної науки і сфери суспільної практики римські юристи пов'язували природне право з категоріями добра і справедливості, а право в його юридичному розумінні — з корисністю. Позитивне право, що припускає єдність прав і обов'язків, а також єдність примусу і стимулювання, також потребує ідейного наповнення, яке відображає вплив філософсько-правових концепцій. Значимість філософського розуміння обов'язкового полягає в моделюванні ідеального права та тих правових заборон і зобов'язань, які відповідають природі людини.

Хоча висловлюються справедливі застереження, що можна завгодно будь-як довго говорити про сутність права як ідею належного, ідею свободи, ідею самоцінності особи та її прав, але в історії людства право завжди поставало і продовжує поставати у вигляді *жорсткого примусового нормативного порядку, за порушення якого карає держава (позитивне право)*.

Однак джерелами розвитку позитивного права є завжди зміни в ідейному наповненні права, тобто в уявленні про те, яким повинно бути право. Якщо розглядати *право як реальність, яка поєднує, а не протиставляє природно-правовий і позитивно-правовий вимір*, тобто ідеальне (ідея, ідеал, моральна правильність, відповідність цінностям, природі людини) та реальне (визначеність, забезпечена примусом), то можна підставно погодитись, що таке поєднання проходить у сфері комунікаційної взаємодії. Тоді право як *комунікаційна взаємодія ідеального і реального, може розглядатись як аспект належного, що виявляється у цінностях, принципах, нормах*.

За такого підходу *джерелом правового прогресу є розв'язання суперечностей між ідеєю і реальністю права*, тобто чинним правом і ідеальним правом. Розвиток правової реальності завжди вимагає нових ідей, які стали б орієнтиром для втілення призначення права як родової сфери соціального буття. Якщо ж такі ідеї відсутні, то відбувається деградація права. Сьогодні з впевненістю можна сказати, що провідними правовими ідеями права, які стали джерелом його прогресивного розвитку є *ідея прав людини та ідея верховенства права*. Проте ці ідеї не виникли нізвідки, а визріли на ідейному ґрунті раніше актуалізованих правових ідей *свободи, справедливості та рівності*, які продовжують бути актуальними і сьогодні.

Слід наголосити, що ідея права не є виключно предметом філософсько-правового рефлексії, вона звернена до суб'єктів права і в концентрованому вигляді пропонує їм проект права. *У цьому контексті вона передує праву і є його джерелом*, претендуючи на втілення в нормах права. «Крім цього, від самої правової системи суспільства виходить прагнення закріпити свою систему утворюючи ідею, наприклад, у формі конституційних ідей і принципів. Без подібної загальної ідеї праву загрожує розпад на фрагменти і припинення існування у вигляді цілісної реальності».

ті» [12, с. 45]. Оскільки ідея права звернена до суб'єктів права, вона включає в себе і уявлення про суб'єкта права, його соціальні, антропологічні, ціннісні аспекти, які в розумінні Г. Радбруха формують образ «правової людини».

Погляди Г. Радбруха стали прикладом поєднання ідей позитивізму та теорії природного права, хоча сам вчений не відносив себе до жодної з течій [13, с. 41]. Філософ визначав право як дійсність, яка за своєю суттю прагне до справедливості. На його думку, саме з поняття справедливості випливає, що рівні вимагають рівного ставлення, а різні — пропорційних відмінностей між ними. Водночас справедливість визначає лише форму права. Щоб з'ясувати зміст права, Г. Радбрух ввів поняття доцільності. У сфері емпіричного пізнання світу вчений виділив три види абсолютних благ: окремі людські особистості, людські особистості в цілому і результати праці людини. На основі цієї класифікації філософ виділив три види цінностей: індивідуальні цінності (свобода), колективні цінності (нація) і творчі цінності (культура) [14, с. 65–69]. Однак людина не в змозі однаково прагнути у всіх зазначених напрямках, оскільки вони рано чи пізно починають суперечити один одному, а тому кожна людина повинна зробити ціннісний вибір. «Відповідно до прийнятого рішення або життєвої позиції і особливо поглядів на право ми відносимо до однієї чи іншої з цих груп цінностей індивідуалістичні, надіндивідуалістичні і повністю трансперсональні погляди» [14, с. 66–67].

Хоча Г. Радбрух *прямо не називає людину абсолютним ідеалом*, однак вчений набагато більше уваги приділив індивідуалізму, ніж колективізму, одночасно трансперсоналізм він взагалі позбавив політичного значення. Г. Радбрух *знаходить у правах людини (тобто в ідеї справедливості, яка їх захищає) щось остаточне і абсолютне*, необхідне для будь-якої системи цінностей. Продовжуючи ідеї І. Канта і Р. Штамлера, вчений стверджував, що навіть за нерівного ставлення закону до різних осіб, ніхто не повинен тлумачитись лише як засіб. Такий підхід з необхідністю викликає до життя систему безумовних правових принципів, які покликані його забезпечити, як от: демократія, правова держава, незалежність судової влади та ін. [15, с. 159].

Крім справедливості і доцільності, третім елементом ідеї права Г. Радбрух визнає правову забезпеченість чи стабільність, що розкривається через правову безпеку, правову обізнаність і правову незмінність. Правова стабільність вимагає об'єктивації справедливості в законах, стверджуючи: «Якщо неможливо встановити, що справедливо, то необхідно ухвалити, що має бути справедливо» [14, с. 87].

Водночас Г. Радбрух визнавав, що *непізнаванність правильного (природного) права веде до необхідності практично безумовного дотримання позитивного права*, однак застерігає, що не існує спекулятивних доказів того, що позитивне право, несправедливість якого безсумнівна і загальновизнана, повинна продовжувати діяти. Здебільшого виконання несправедливого закону, на думку вченого, є не тільки правовим, а й моральним обов'язком, оскільки будь-який закон вже фактом свого існування забезпечує стійкість громадського порядку. Професійний обов'язок су-

дді полягає в тому, щоб застосовувати закон, незалежно від сприйняття його справедливості, оскільки однією з основ справедливості є стабільність: «справедливість — друга найважливіша задача права. Перша ж — правова стабільність, мир, порядок». Г. Радбрух вважав ці три елементи ідеї права рівноцінними, а в разі конфлікту між ними — однозначне рішення неможливим [14, с. 99]. Справедливість має пріоритет лише тоді, «коли чинний закон стає настільки кричущо несумісним зі справедливістю, що закон як «неправильне право» заперечує справедливість».

Прикладом неправових законів є випадки, коли окремі нації або раси за законом визнаються «неповноцінними», коли для безлічі злочинів різного ступеня тяжкості і з різними формами вини до злочинців застосовується одна і та ж міра покарання (смертна кара), коли зрадою вважається слухання «ворожих» радіопередач і найменші зауваження на адресу фюрера. Злочини проти людства також є неправом, навіть якщо одягнені в форму закону. Вказане дозволяє погодитись, що Г. Радбрух розрізняв порушення права (закону); право (закон), неправильність (несправедливість) якого не можна достовірно стверджувати, а тому слід його дотримуватися. Мова йде про «незначно» несправедливе право, однак стабільність позитивного права, будучи «мінімумом» справедливості, в своїй цінності «переважає» цей недолік; суттєво неправильне (несправедливе) право, або неправом (закон, який очевидно заперечує саму ідею справедливості, і тому є недійсний) [15, с. 162].

Практика вищих судових органів європейських держав свідчить про застосування формули Г. Радбруха та *визнання природноправової аргументації джерелом права praeter legem і contra legem* (всупереч позитивному закону). Як свідченням цього є ст.ст. 20 (3) і 20 А Конституції Федеративної Республіки Німеччина, де вказано, що *судова влада зобов'язана посылатися на закон і право*. Тобто, відповідно до Конституції Німеччини, суди можуть виносити рішення, ґрунтуючись не тільки на законі, а й на праві в цілому. Погодимось, що *джерела права Німеччини не обмежуються законом*, суддя в основу судового рішення може покласти правові норми, які знаходяться в інших джерелах, які визначаються правом» [16].

Крім того, визнано, що правопорядок легітимізується неписаними принципами права, які повинні бути орієнтирами для судді, котрий звіряє своє рішення зі змістом правопорядку, а не з окремим законом. Так, в одному з рішень Федерального конституційного суду ФРН сказано: «Право не тотожне сукупності писаних законів. На противагу позитивним принципам державної влади може існувати право і, крім них, здатне коригувати писані закони; його джерелом служить весь конституційний порядок як смислове ціле; завдання правосуддя — відшукувати це право і фіксувати в рішеннях» [17, с. 29]. Подібна аргументація близька і Конституційному Суду України, який зазначив, що право не обмежується лише законодавством, а включає й інші соціальні регулятори [18].

Зняти суперечності між позитивістським та природним праворозумінням дає можливість застосування комунікативного підходу. Виходячи із комунікативного підґрунтя права, створюється можливість по-

долання цих суперечностей «шляхом «інтерсуб'єктивізації» природи останнього, що не зводить цю природу ні до «суто онтологічних фактів», ані до «виключно деонтологічних норм» ... Збільшується частота випадків, пов'язаних із *стимулюванням потреби в переосмисленні природи права*» [19].

З потребою переосмислення природи права пов'язують парадокс правової самореференції (самохарактеристики), який насправді вказує на більш істотну проблему підстави права. Якщо з юридичного (внутрішнього) погляду право є закритою системою, то із зовнішнього погляду підпорядкування принципу верховенства права має знаходити виправдання в трансцендентному позаправовому джерелі. *З позаюридичного погляду підставу права знаходимо в передправовому джерелі, яке передує праву і не підпорядковується йому, не може змінити свої витoki.* «До права була відсутність права (неправо); а якщо це так, ми не можемо пояснити або обґрунтувати його з нашої внутрішньої, юридичної позиції» [20, с. 102]. Тобто ми спостерігаємо вдаль обґрунтування думки, що позитивне право як таке завжди є «частковим і недосконалим самовиправданням». А тому шукаємо інших підходів до більш адекватного і сучасного розкриття змісту права, що прекрасно виконує аналізований комунікативний підхід.

Погодимось, що аналіз правового феномена в термінах комунікації має кілька переваг, оскільки він представляє право як засіб людської взаємодії. Цей концепт уможливує широкий, плюралістичний аналіз, оскільки комунікація може бути виявлена на різних рівнях і в різних формах. Він не веде до розробки закритої системи, яка залишається незавершеною, оскільки акцент робиться на комунікативному процесі, а не на фіксованих елементах, наприклад «нормах». Поняття комунікації закликає враховувати різні погляди і закликає до діалектичного обміну поглядами, а тому захищає від одностороннього аналізу і висновків [21, с. 21].

Сьогодні не є предметом дискусій, що юридичне право повинно відповідати природному праву як ідеалу, до якого треба прагнути та реалізувати в правовій реальності. *Природне право відносять до ідейних чи ідеальних джерел права.* Ідея права завжди передує праву, оскільки спочатку з'являється уявлення про належне право, яке слід закріпити на державному рівні, а вже потім формується реальна правова система. І хоча ідея права має лише потенційну реальність, вона є настільки істотною, що надає нормативної сили позитивному праву.

Джерелами формування і розвитку позитивного права є завжди зміни в ідейному наповненні права, тобто в уявленні про те, яким право повинно бути. Якщо розглядати право як реальність, яка поєднує природно-правовий і позитивно-правовий вимір, можна погодитись, що таке поєднання проходить у сфері комунікаційної взаємодії. Тоді право як комунікаційна взаємодія ідеального і реального, може розглядатись як аспект належного, що проявляється у цінностях, принципах, нормах.

Список використаних джерел

1. *Гришук О. В., Добош З. А.* Конвергенція справедливості і права: філософсько-правовий аспект. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2013. 268 с.
2. *Місевич С. В.* Джерела канонічного права (теоретико-правовий аналіз) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Чернівці, 2005. 215 арк.
3. *Тополевський Р. Б.* Системні зв'язки юридичних джерел права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2004. 201 арк.
4. Загальна теорія права / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
5. *Марченко М. Н.* Источники права. Москва : Велби, Проспект, 2005. 760 с.
6. *Мальцев Г. В.* Понимание права: подходы и проблемы. Москва : Прометей, 1999. 419 с.
7. Юридическая энциклопедия: энциклопедия / под общ. ред. Б. Н. Топорнина. Москва : Юрист, 2001. 1268 с.
8. *Байтин М. И.* Сущность права. Современное нормативное правовое понимание на грани двух веков. Изд. 2-е. М. : Право и государство, 2005. 544 с.
9. *Бержель Ж.-Л.* Общая теория права / под общ. ред. В. И. Даниленко ; пер. с франц. М. : NOTA BENE, 2000. 576 с.
10. *Демиденко Г. Г.* Історія вчень про право і державу. Харків : Консум, 2004. 432 с.
11. *Корольова Ю. В.* Джерела права: багатоманітність наукового розуміння та єдність сутності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія Право. Вип. 31, Том 1. Ужгород, 2015. С. 10–13.
12. *Шугуров М. В.* Идея права: философско-правовой анализ. *Вестник Саратовской государственной юридической академии.* 2017. № 1 (114). С. 36–45.
13. *Бігун В. С.* Густав Радбрух — видатний німецький філософ права. *Проблеми філософії права.* 2004. Том II. С. 33–48.
14. Радбрух Г. Філософія права. Москва : Международные отношения, 2004. 238 с.
15. *Шавєко Н. А.* Идея права по Густаву Радбруху. *Вестник Удмуртского университета.* Серія «Економика и право». 2017. Т. 27, № 5. С. 159–164.
16. *Васильєва Т. А.* Понятие и значение источника права. *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева.* 2010. № 73. С. 37–44.
17. *Четвернин В. А.* Современные концепции естественного права. Москва : Наука, 1988. 144 с.
18. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://bit.ly/3huAMFz>.
19. *Токарська А. С.* Правові аспекти суспільної комунікації. Львів, 2008. 144 с.
20. *Kedar N.* The Political Origins of the Modern Legal Paradoxes. Paradoxes and Inconsistencies in the Law / ed. O. Perez, G. Teubner. Oxford, Portland, Oregon, 2006. 334 p. <http://dx.doi.org/10.5040/9781472563507.ch-005>.

21. *Марк ванн Хук*. Право как коммуникация / пер. с англ. М. В. Антонова и А. В. Полякова. СПб. : Изд. дом С.-Петербур. гос. ун-та, Университетский издательский консорциум, 2012. 288 с.

Надійшла до редакції 01.02.2020

Olena ZHURAVSKA

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

Sources of Law Formation: Particular Methodological Aspects

The article analyzes some methodological aspects of the law formation sources. In the juridical literature, natural law refers to the ideological or ideal sources of law. The idea of law always precedes law, as first comes an idea of the proper law, which should be enshrined at the state level, and only then a real legal system is created. Although the idea of law has a potential reality only, it is so essential that it gives normative force to positive law. Such concepts as «human dignity», «freedom», «equality», «justice» are perceived today not only as the principles of law, but also as its basic ideas, since law is not only a legal mechanism, but also a set of legal ideas, including the ideas and ideals formed on their basis as the concepts of perfection of legal phenomena. Positive law, which implies the unity of rights and obligations, as well as the unity of coercion and incentives, also requires ideological content reflecting the influence of philosophical and law concepts. The importance of the philosophical concept of the obligatory is in the modelling of the ideal law, and the legal prohibitions and obligations that correspond to human nature. Although there are fair reservations that law has always been and still is represented in the form of strict coercive regulations, violation of which is punishable by the state (positive law). However, the sources of the positive law development are the changes in the ideological content of law that is in the idea of what the law should be. If we consider law as a reality that combines, rather than opposes the natural-legal and positive-legal dimension, i.e. the ideal and the real, we can reasonably agree that such a combination takes place in the field of communication. While the law being a communicative interaction of the ideal and the real can be considered as an aspect of the proper, which is manifested in values, principles, and standards. Many objective and subjective factors are involved in the process of law formation, as law by its nature is integrative and reflects the principles of all social relations regulated by it. Anthropological and social factors influencing the consciousness of people involved in social relations play a decisive role in the formation of law. This makes it possible to approach the sources of law formation as anthropic and social factors that influence the creation and development of law.

Keywords: *law, research methodology, sources of law formation, types of legal consciousness, communicative approach.*